

Wyrok z dnia 13 października 2006 r., III CSK 256/06

Przewidziane w art. 187 § 1 k.p.c. wymagania formalne nie mają zastosowania do zarzutu potrącenia.

Sędzia SN Barbara Myszk (przewodniczący, sprawozdawca)

Sędzia SN Mirosław Bączyk

Sędzia SN Irena Gromska-Szuster

Sąd Najwyższy w sprawie z powództwa syndyka masy upadłości "B." S.A. w K. przeciwko "P." sp. z o.o. w K. o zapłatę, po rozpoznaniu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu niejawnym w dniu 13 października 2006 r. skargi kasacyjnej strony pozwanej od wyroku Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 4 listopada 2005 r.

uchylił zaskarżony wyrok i przekazał sprawę Sądowi Apelacyjnemu w Krakowie do ponownego rozpoznania, pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 29 lipca 2004 r. Sąd Okręgowy – Sąd Gospodarczy w Krakowie zasądził od pozwanej spółki z o.o. pod firmą Przedsiębiorstwo Inwestycji Budowlanych „G.” w K. (obecnie „P.”, spółka z o.o. w K.) na rzecz syndyka masy upadłości „B.” S.A. w K. kwotę 119 136 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 28 marca 2001 r. do dnia zapłaty. Ustalił, że na podstawie umowy o roboty budowlane zawartej w dniu 9 października 2000 r. powodowa spółka wykonała prace wyszczególnione w protokołach odbioru, za które pozwana nie zapłaciła należnego wynagrodzenia. Z tej przyczyny zasądził na rzecz syndyka masy upadłości powodowej spółki kwotę 119 136 zł, o którą pozwana została wezwana pismem z dnia 20 marca 2001 r., wraz z odsetkami za opóźnienie. Sąd Okręgowy stwierdził przy tym, że podniesiony przez pozwaną w odpowiedzi na pozew zarzut potrącenia „ze względu na jego nieprecyzyjność” nie mógł być uwzględniony. Pozwana wprawdzie określiła bliżej wierzytelności przedstawione do potrącenia w

późniejszym piśmie procesowym, lecz zawarte w nim twierdzenia są – zgodnie z art. 479¹⁴ § 2 k.p.c. – objęte prekluzją.

Wyrokiem z dnia 4 listopada 2005 r. Sąd Apelacyjny w Krakowie oddalił apelację pozwanej, stwierdzając, że ustalenia Sądu pierwszej instancji dotyczące zarówno zakresu, jak i wartości robót wykonanych przez powodową spółkę są prawidłowe. Za trafną uznał też ocenę, że zgłoszenie zarzutu potrącenia nastąpiło po złożeniu odpowiedzi na pozew, wobec czego jest objęte prekluzją przewidzianą w art. 479¹⁴ § 2 k.p.c., natomiast pismo z dnia 26 października 2001 r., w którym – zdaniem pozwanej – miało nastąpić złożenie oświadczenia o potrąceniu, jest tylko „zwykłą notą obciążeniową”.

W skardze kasacyjnej od wyroku Sądu Apelacyjnego pozwana – powołując się na obydwie podstawy określone w art. 398³ § 1 k.p.c. – wносиła o jego uchylenie oraz o uchylenie wyroku Sądu Okręgowego z dnia 29 lipca 2004 r. i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania. W ramach pierwszej podstawy kasacyjnej wskazała na naruszenie art. 498 § 2 i art. 499 k.c. przez przyjęcie, że oświadczenie zawarte w piśmie z dnia 26 października 2001 r. nie doprowadziło do umorzenia dochodzonej wierzytelności, ponieważ pismo to ze względu na sposób jego sformułowania stanowiło „zwykłą notę obciążeniową”, oraz art. 481 § 1 k.c. przez zasądzenie odsetek za czas, w którym roszczenie nie było jeszcze wymagalne. W ramach drugiej podstawy zarzuciła obrazę art. 479¹⁴ § 2 k.p.c. przez przyjęcie, że w odpowiedzi na pozew nie zgłosiła skutecznie zarzutu potrącenia, art. 233 § 1 w związku z art. 391 § 1 k.p.c. przez oparcie orzeczenia na ustaleniach sprzecznych z zebrany materiał oraz zaniechanie jego wszechstronnego rozważenia, art. 382 k.p.c. przez pominięcie wyników postępowania dowodowego w zakresie zeznań świadków dotyczących prac wykonanych zastępczo, i art. 328 § 2 k.p.c. przez brak odniesienia się do zarzutu nieprawidłowego określenia początkowej daty płatności odsetek za opóźnienie.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Podniesione w ramach podstawy z art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. zarzuty naruszenia przepisów art. 233 § 1 i art. 382 k.p.c. nie mogą odnieść zamierzonego skutku; pierwszy dotyczy dokonanej przez Sądy orzekającej oceny dowodów i ze względu na regulację zawartą w art. 398³ § 3 k.p.c. nie może być w ogóle podstawą skargi kasacyjnej, drugi z kolei nie został prawidłowo wywiedziony, ponieważ skarżąca nie skonkretyzowała na czym – jej zdaniem – miało polegać naruszenie

art. 382 k.p.c. i jaki mogło mieć wpływ na wynik sprawy (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 1997 r., III CKN 13/97, OSNC 1997, nr 8, poz. 114 i powołane tam orzecznictwo).

Nie można natomiast odmówić racji zarzutom skarżącej dotyczącym obrazu art. 479¹⁴ § 2 k.p.c. i art. 499 k.c. W odpowiedzi na pozew z dnia 17 grudnia 2003 r. skarżąca stwierdziła, że „podnosi zarzut potrącenia wzajemnych wierzytelności wobec strony powodowej z tytułu naliczonych kar umownych oraz poniesionych kosztów wykonania zastępczego”. Dołączyła przy tym faktury za wykonane prace na łączną kwotę 89 831,85 zł oraz faks Kancelarii Podatkowo-Prawnej w K. z dnia 10 grudnia 2003 r., w którym stwierdzono, że „wobec niedotrzymania umowy przez »B.«, »G.« obciążył go karami umownymi w łącznej kwocie 2 728 438,80 zł”. W piśmie procesowym złożonym dnia 14 kwietnia 2004 r. skarżąca określiła natomiast w sposób szczegółowy wszystkie wierzytelności przedstawione do potrącenia, dodając, że wierzytelności z tytułu kar umownych i wynagrodzenia należnego spółce z o.o. pod firmą „O.” w łącznej kwocie 2 979 468,59 zł zostały przez nią „zgłoszone do potrącenia” już w piśmie z dnia 26 października 2001 r., a wierzytelność z tytułu kosztów wykonania zastępczego w kwocie 89 831,85 zł – w odpowiedzi na pozew. Do pisma procesowego dołączyła kserokopię pisma skierowanego do powodowej spółki w dniu 26 października 2001 r., w którym oświadczyła, że przedstawia do potrącenia z wierzytelności, jakie mogą przysługiwać "B." w odniesieniu do projektu inwestycyjnego oraz budowy budynków C i D przy ul. M. w K., wierzytelność z tytułu kar umownych w wysokości określonej w załączonej nocie księgowej, a także wierzytelność nabytą od spółki „O.” w kwocie 156 924,79 zł.

Uznając pominięcie przytoczonych twierdzeń za prawidłowe, Sąd Apelacyjny odwołał się do art. 479¹⁴ § 2 k.p.c., z którego wynika, że w postępowaniu w sprawach gospodarczych pozwany traci prawo powoływania twierdzeń, zarzutów oraz dowodów na ich poparcie, niepowołanych w odpowiedzi na pozew, bez względu na ich znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, chyba że wykaże, iż ich powołanie w odpowiedzi na pozew nie było możliwe, albo że potrzeba powołania wynikła później. W sytuacji opisanej w hipotezie omawianego przepisu pozwany bezwarunkowo traci uprawnienia do powoływania twierdzeń i zarzutów oraz dowodów na ich poparcie, dlatego spóźnione twierdzenia strony – jako sprekludowane – sąd pomija, a więc traktuje je, jakby nie zostały zgłoszone,

natomiast zarzuty i dowody oddala (zob. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 2004 r., III CZP 115/03, OSNC 2005, nr 5, poz. 77 i z dnia 4 czerwca 2004 r., III CZP 28/04, OSNC 2005, nr 4, poz. 63).

U podstaw zastosowania rygorów systemu prekluzyjnego legła ocena, że zarzut potrącenia podniesiony w odpowiedzi na pozew nie został w sposób dostatecznie precyzyjny sformułowany, a oświadczenie skarżącej zawarte w piśmie z dnia 26 października 2001 r. nie odpowiadało wymaganiom określonym w art. 499 k.c. Zakwestionowanie tej oceny przez skarżącą powoduje konieczność rozważenia kwestii sposobu dokonania potrącenia, o którym mowa w art. 498 k.c.

Zgodnie z art. 499 k.c., potrącenia dokonywa się przez oświadczenie złożone drugiej stronie. Oświadczenie to jest jednostronną czynnością prawną, kształtującą stosunki prawne. Stosownie do art. 61 k.c., staje się ono skuteczne dopiero z chwilą dojścia do wierzyciela wzajemnego w taki sposób, że mógł zapoznać się z jego treścią. Artykuł 499 k.c. nie wymaga, aby wspomniane oświadczenie zostało dokonane w szczególnej formie. Ze względu na wyrażoną w art. 60 k.c. zasadę swobody formy może być zatem złożone w formie dowolnej. Oświadczenie woli potrącenia powinno być jednak takim zachowaniem się, które ujawnia wolę osoby korzystającej z potrącenia w sposób dostateczny (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 1972 r., III PZP 2/72, "Informacja Prawnicza" 1972, nr 1-2, poz. 7, oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 listopada 1973 r., II CR 606/73, nie publ.). Nie ulega zatem wątpliwości, że w sytuacji, w której potrącający ma kilka wierzytelności nadających się do potrącenia z jedną lub kilkoma wierzytelnościami drugiej strony, powinien w swoim oświadczeniu wskazać wierzytelności, których potrącenie ma dotyczyć. Wobec braku szczególnych wymagań odnośnie do formy oświadczenia o potrąceniu trzeba, w konkretnych okolicznościach faktycznych, każdorazowo dokonać oceny, czy złożone oświadczenie woli odpowiada wymaganiom art. 60 k.c. i może być w związku z tym uznane za element konstytutywny do nastąpienia skutków umorzenia wierzytelności. Nie jest przy tym koniecznym warunkiem skuteczności odnośnego oświadczenia oznaczenie wysokości potrącanej wierzytelności lub szczegółowe przytoczenie okoliczności faktycznych uzasadniających jej powstanie, zwłaszcza w sytuacji, w której wierzytelność ta została drugiej stronie już wcześniej zgłoszona. W wyroku z dnia 28 października 1999 r., II CKN 551/98 (OSNC 2000, nr 5, poz. 89), Sąd Najwyższy przyjął wprawdzie, że złożenie oświadczenia o potrąceniu wymaga

wskazania wysokości wymagalnej wierzytelności przedstawionej do potrącenia, w sprawie tej chodziło jednak o oświadczenie składane sędziemu-komisarzowi.

Od potrącenia, jako czynności materialnoprawnej, odróżnić trzeba zarzut potrącenia będący czynnością procesową. Oświadczenie o potrąceniu, o którym mowa w art. 499 k.c., jest czynnością materialnoprawną powodującą – w razie wystąpienia przesłanek określonych w art. 498 § 1 k.c. – odpowiednie umorzenie wzajemnych wierzytelności, natomiast zarzut potrącenia jest czynnością procesową, polegającą na żądaniu oddalenia powództwa w całości lub w części z powołaniem się na okoliczność, że roszczenie objęte żądaniem pozwu wygasło wskutek potrącenia. Oświadczenie o potrąceniu stanowi zatem materialnoprawną podstawę zarzutu potrącenia. Do dokonania potrącenia może dojść zarówno w ramach postępowania sądowego, jak i poza nim; w trakcie postępowania sądowego uprawniony może połączyć złożenie oświadczenia woli o potrąceniu z podniesieniem zarzutu potrącenia. Podniesienie w odpowiedzi na pozew zarzutu potrącenia jest tym samym równoznaczne ze złożeniem oświadczenia o potrąceniu, jeżeli oświadczenie takie nie zostało złożone wcześniej, podnosząc zarzut potrącenia pozwany oświadcza bowiem swą wolę potrącenia; w przeciwnym razie podniesiony zarzut byłby bezskuteczny. Jako czynność procesowa, polegająca na powołaniu się na fakt dokonania potrącenia i wynikające z niego skutki prawne, zarzut potrącenia podlega rygorom określonym w przepisach kodeksu postępowania cywilnego. W postępowaniu w sprawach gospodarczych zatem zarzut potrącenia, i to także potrącenia dokonanego przed wszczęciem postępowania, podlega rygorom określonym w art. 479¹⁴ § 2 k.p.c. (zob. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 12 marca 1998 r., I CKN 522/97, OSNC 1998, nr 11, poz. 176 i z dnia 4 lutego 2004 r., I CK 181/03, nie publ. oraz uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2005 r., III CZP 56/05, OSNC 2006, nr 7-8, poz. 119).

Przystępując do oceny zakresu wymagań odnośnie do formy i wymaganej treści zarzutu potrącenia należy rozpocząć od dokonania jego kwalifikacji w aspekcie czynności procesowych. W wyroku z dnia 18 kwietnia 2000 r., III CKN 720/98 (nie publ.) Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że zarzut potrącenia jest formą dochodzenia roszczenia zrównaną w skutkach z powództwem, wobec czego podlega wymaganiom stawianym wobec pozwu co do określenia żądania, przytoczenia okoliczności faktycznych uzasadniających żądanie oraz wskazania

dowodów. Skład orzekający Sądu Najwyższego nie podziela tej oceny, uznając, że zarzut potrącenia jest jedynie środkiem obrony pozwanego, a nie formą dochodzenia roszczenia. Pogląd taki przeważa zresztą w orzecznictwie Sądu Najwyższego, w którym podkreśla się, że w sentencji wyroku sąd nie rozstrzyga o wiarygodności przedstawionej do potrącenia, lecz o żądaniu pozwu, a potrącenie jest tylko zagadnieniem prejudycjalnym warunkującym sposób rozstrzygnięcia (por. wyroki z dnia 6 września 1983 r., IV CR 260/83, OSNCP 1984, nr 4, poz. 59 i z dnia 11 września 1987 r., I CR 184/87, nie publ., uchwałę z dnia 20 listopada 1987 r., III CZP 69/87, OSNC 1989, nr 4, poz. 64, wyroki z dnia 29 października 1997 r., II CKN 365/97, OSNC 1998, nr 4, poz. 66, z dnia 27 lutego 2004 r., V CK 190/03, "Biuletyn SN" 2004, nr 7, s. 10 i z dnia 7 maja 2004 r., I CK 666/03, OSNC 2005, nr 5, poz. 86, oraz uchwałę z dnia 4 sierpnia 2005 r., III CZP 53/05, OSNC 2006, nr 2, poz. 30). W orzeczeniach tych Sąd Najwyższy przyjmował, że zarzut potrącenia, którego uwzględnienie stanowi przesłankę oddalenia powództwa, jest jedynie elementem stanu faktycznego sprawy. W przepisach kodeksu postępowania cywilnego brak regulacji, które pozwalałyby traktować zarzut potrącenia jako równorzędną powództwu formę dochodzenia roszczenia, wobec czego do zarzutu tego nie można stosować wymagań przewidzianych w art. 187 § 1 k.p.c. dla pozwu. Podlega on – co do zasady – wymaganiom ogólnym przewidzianym dla zarzutów merytorycznych oraz normom postępowania regulującym do kiedy dane fakty mogą być przytaczane, natomiast w postępowaniu w sprawach gospodarczych – także rygorom określonym w art. 479¹⁴ § 2 k.p.c.

W odpowiedzi na pozew skarżąca podniosła zarzut potrącenia wiarygodności z tytułu kar umownych oraz z tytułu kosztów wykonania zastępczego. Oświadczenie o potrąceniu pierwszej z nich złożyła w dniu 26 października 2001 r., a więc jeszcze przed wniesieniem pozwu, natomiast drugiej – w odpowiedzi na pozew. Niezrozumiałe jest stanowisko Sądu Apelacyjnego, że podniesiony w odpowiedzi na pozew zarzut potrącenia nie został dostatecznie sprecyzowany, skarżąca w sposób wyraźny dała bowiem wyraz woli potrącenia wiarygodności, wskazała z jakiego stosunku prawnego wiarygodności te wynikają i dołączyła dokumenty określające ich wysokość. Uczyniła tym samym również zadość – w odniesieniu do czynności prawnej potrącenia wiarygodności z tytułu kosztów wykonania zastępczego – wymaganiom art. 499 k.c. Nie można zgodzić się też z poglądem Sądu Apelacyjnego, jakoby pismo skarżącej z dnia 26 października 2001 r. było jedynie

„zwykłą notą obciążeniową”, gdyż w piśmie tym skarżąca oświadczyła wyraźnie wolę potrącenia wierzytelności z tytułu kar umownych, a do noty obciążeniowej odwołała się w celu wskazania wysokości potrącanej wierzytelności. Podniesiony przez skarżącą zarzut naruszenia art. 479¹⁴ § 2 k.p.c. i art. 499 k.c. jest zatem uzasadniony.

Za trafny trzeba uznać także zarzut obrazy art. 328 § 2 k.p.c., polegającej na nieustosunkowaniu się w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku do podniesionego w apelacji zarzutu naruszenia art. 481 § 1 k.c. przez zasądzenie odsetek za czas, w którym roszczenie nie było jeszcze wymagalne, orzeczenie w tym zakresie nie poddaje się bowiem kontroli kasacyjnej (zob. orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1997 r., II CKN 112/97 nie publ., z dnia 18 kwietnia 1997 r., I PKN 97/97, OSNAPUS 1998, nr 4, poz. 121, z dnia 26 listopada 1999 r., III CKN 460/98, OSNC 2000, nr 5, poz. 100, z dnia 13 czerwca 2000 r., V CKN 69/00, nie publ.).

Z powyższych względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 oraz art. 108 § 2 w związku z art. 398²¹ k.p.c. orzekł, jak w sentencji.